

فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۷۶، پاییز ۱۳۹۴، ۲۱۰-۱۸۱

قواعد حقوقی حاکم بر شرکت‌های تجاری تک‌نفره

آرش بادکوبه هزاوه*

پذیرش: ۹۴/۲/۶

دریافت: ۹۳/۶/۲۵

تأسیس شرکت تک‌نفره / لایحه جدید قانون تجارت / قانون شرکت‌های هند و چین /
شرکت با مسئولیت محدود / شخصیت حقوقی

چکیده

لایحه جدید قانون تجارت با اقتباس از قوانین تجاری خارجی به افراد اجازه داده است در قالب شرکت با مسئولیت محدود، شرکت تک‌نفره تأسیس کنند؛ شرکتی که ظاهراً با قواعد حاکم بر عقد شرکت متعارض به نظر می‌رسد. بنابراین، ابتدا باید پرسید آیا این اقدام قانونگذار صحیح و مطابق واقعیت امور و نیازهای فعالان تجاری است یا خیر؛ و چگونه می‌توان تشکیل شرکت تک‌نفره را با واقعیت عقد شرکت و اثر آن تطبیق داد. در این مقاله فرض بر این است که اقدام قانونگذار، منطقی بوده و مبنای حقوقی دارد. همچنین، این مقاله نگاهی دارد به شرکت‌های تک‌نفره در قانون شرکت‌های کشورهای هند و چین. بنابراین، بخش اول مقاله به مفهوم، تاریخچه و نحوه تأسیس و اداره شرکت تک‌نفره و بخش دوم به مبنای حقوقی این شرکت‌ها اختصاص دارد.

طبقه‌بندی JEL: K22

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

مقدمه

در بحث شرکت‌های تجارتي در زمينه لزوم تعيين حداقل تعداد شرکا محدوديت‌هايي ديده مي‌شود، به‌ويژه آن‌که قانون تجارت فعلي حداقل تعداد لازم شريکان براي صحت تأسيس و اداره برخي شرکت‌ها را دو نفر، براي برخي ديگر سه نفر و براي بعضي شرکت‌ها پنج نفر اعلام کرده است.^۱ گسترش روابط تجارتي، تاجران و فعالان اين رشته را به اين فکر واداشت که چرا يک فرد به تنهائي نمي‌تواند شرکتي تأسيس کند تا هم از اين طريق با اعتبار بيش‌تري به کارهاي بازرگاني خود پردازد و هم از چالش و درگيري بر سر توافق با ساير شرکا و نحوه تقسيم مسئوليت و چگونگي اداره شرکت در امان بماند. در اين زمينه لايحه جديد قانون تجارت در ماده (۴۷۹) بيان مي‌دارد: «شرکت با مسئوليت محدود، شرکتي است که به‌وسيله يک يا چند شخص تشکيل مي‌شود و سرمايه آن به سهام يا هر نوع ورقه بهادار ديگر قابل تقسيم نيست و هريک از شرکاي آن، به‌جز آنچه که به‌عنوان سرمايه در شرکت گذاشته است هيچ مسئوليتي در قبال ديون و تعهدات شرکت ندارد».

اولين سؤال که مطرح مي‌شود اين است که مگر نه اين‌که ماهيت شرکت در فقه عبارت است از: «اجتماع حقوق الملاك في الشئ الواحد على سبيل الاشاعه»^۲؟ حال چگونه يک فرد به تنهائي مي‌تواند بدون يک شريک ديگر و بدون شريک شدن در اموال ديگري شرکت تأسيس کند؟

سؤال ديگر اين است که چگونه مي‌توان براي چنين شرکتي شخصيت حقيقي قائل شد؟ زيرا يکي از اغراض ابداع شخصيت حقيقي براي شرکت‌هاي تجارتي اين است که طرف معامله با شرکت، براي احقاق حقوق خود در مراجعه به شرکا سرگردان نشود و در همه حال با شخصيت حقيقي واحدي روبه‌رو باشد. اما در شرکت‌هاي تجارتي تک‌نفره ظاهراً نيازي به وجود چنين شخصيتي از اين منظر ديده نمي‌شود. سؤال نهايي اين است که آيا پيش‌بيني صحت تأسيس چنين شرکتي در لايحه قانون تجارت موجه به نظر مي‌رسد يا خير. در اين مقاله، فرض بر صحت تأسيس اين گونه شرکت‌ها و دفاع از اقدام قانونگذار است، زيرا به نظر مي‌رسد اين ديدگاه با واقعيت‌هاي تجارتي و اقتصادي منطبق بوده و به کاهش

۱. مواد (۳)، (۹۴)، (۱۱۶)، (۱۴۱)، (۱۶۲)، (۱۸۳) و (۱۹۰) قانون اصلاح قسمتي از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷/۱۲/۲۴.
 ۲. ابوالقاسم جعفر بن حسن بن يحيى بن سعيد حلي (معروف به محقق حلي) (۱۳۶۲)؛ ص ۳۷۴.

محدودیت‌های موجود در این زمینه می‌انجامد.

ضرورت پرداختن به این موضوع در حقوق ایران واضح است، زیرا از یک سو بیش از چند دهه است که وجود این شرکت‌ها در نظام‌های حقوقی کشورهای اروپایی و همچنین در چند سال اخیر در کشورهای آسیایی همچون چین، سنگاپور، هند، مصر، عربستان، امارات و... جا افتاده است. از سوی دیگر، با توجه به نوین بودن چنین نهادی، تاکنون در نوشته‌های حقوقی داخلی توجه زیادی به این موضوع نشده است.^۱

بخش اول این مقاله به تعریف مفهوم شرکت‌های تک‌نفره، نحوه اداره و تأسیس این شرکت‌ها پرداخته و در زمینه تأسیس و اداره این قسم از شرکت‌ها نگاهی تطبیقی و گذرا بر قانون شرکت‌های هند مصوب ۲۰۱۳ و قانون شرکت‌های چین مصوب ۲۰۰۵ با لایحه جدید قانون تجارت ایران خواهد داشت. علت انتخاب قانون هند و چین این است که با توجه به تصویب قانون شرکت‌های هند در سال ۲۰۱۳ و لحاظ آخرین تحولات و جدیدترین قواعد حاکم بر تأسیس و اداره شرکت‌های تک‌نفره در آن، این قانون در عمل به تصویب لایحه قانون تجارت ایران کمک می‌کند و نیز در قانون شرکت‌های چین نیز نکاتی روشن درباره تأسیس و اداره شرکت‌های تک‌نفره دیده می‌شود که بعضاً در لایحه قانون تجارت به آن‌ها اشاره‌ای نشده است. در بخش دوم نیز مبنای حقوقی توجیه شرکت تک‌نفره آورده شده است.

۱- مفهوم و ماهیت شرکت تک‌نفره و چگونگی تأسیس و اداره آن

در ابتدای این بخش، به مفهوم شرکت تک‌نفره و مقایسه آن با عقد شرکت پرداخته می‌شود و سپس، نحوه تأسیس و اداره شرکت تک‌نفره با توجه به لایحه جدید قانون تجارت

۱. برای مثال، استاد گرانقدر آقای دکتر اسکینی در باب شرایط ماهوی تشکیل شرکت در قسمت شرایط راجع به شرکا به همین بیان بسنده کرده‌اند:

«در قانون تجارت، شرکت با مسئولیت محدود باید لاقلاً دو شریک داشته باشد. این قاعده در بعضی کشورها نظیر فرانسه دیگر مراعات نمی‌شود و تعداد شرکت‌های با مسئولیت محدود تک‌نفره که قانونگذار به رسمیت شناخته است هر روز بیش‌تر می‌شود.»

همچنین آقای دکتر صفقی در این باره به مختصر توضیحی رضایت داده‌اند: «برای تحقق یافتن عقد حداقل وجود دو شخص، اعم از طبیعی یا حقوقی، لازم به نظر می‌رسد. البته باید توجه داشت که این اصل در تمام سیستم‌های حقوقی مورد قبول واقع نشده است. مثلاً در حقوق انگلستان شرکتی وجود دارد که در آن تنها یک شخص به‌عنوان شریک وجود دارد که قسمتی از سرمایه خود را به بهره‌برداری از موضوع معینی اختصاص می‌دهد...»

البته یک مقاله در این باب نوشته شده که بیش‌تر نگاهی تطبیقی بر موضوع داشته است تا نگاه قاعده‌ای و مبنایی؛ رجوع شود به محمد، عیسایی تفرشی، و سعیده امیر (۹۳).

و با نگاهی تطبیقی بر قانون شرکت‌های کشور هند و چین بررسی خواهد شد.

۱-۱. مفهوم شرکت تک‌نفره و مقایسه آن با عقد شرکت

در این فصل طی سه گفتار به تعریف شرکت تک‌نفره و تمیز آن از مفاهیم مشابه، تاریخچه این شرکت‌ها و چگونگی تطبیق مفهوم شرکت تک‌نفره با تعریف شرکت تجارتي پرداخته می‌شود:

۱-۱-۱. مفهوم و تمیز از مفاهیم مشابه

در تعریف شرکت تک‌نفره می‌توان گفت شرکتی است که فقط یک عضو به‌عنوان شریک دارد^۱ که قسمتی از سرمایه خود را به بهره‌برداری از موضوع معینی اختصاص می‌دهد، بدون این‌که در صورت ایجاد بدهی بازرگانی، با سرمایه غیرتجارتی خود الزامی به پرداخت دین تجارتي‌اش داشته باشد^۲. حال این تک‌عضو بودن هم می‌تواند به این شکل باشد که از همان ابتدا، یک فرد به‌تنهایی شرکت را ثبت و تأسیس کرده باشد و هم به این صورت که تعداد اعضای یک شرکت چندنفره، پس از تأسیس، به یک نفر تقلیل یابد. البته ممکن است شرکتی یک سهامدار داشته باشد ولی مدیر شرکت نباشد، یعنی مدیر شرکت فردی غیر از سهامدار آن باشد که در این حالت نیز این شرکت، تک‌نفره محسوب می‌شود، زیرا ضابطه تک‌نفره بودن شرکت این است که مؤسس شرکت، سرمایه خود را بدون این‌که با سرمایه فرد دیگری (به‌عنوان شریک) به قصد تقسیم سود و زیان درآمیزد، آن سرمایه را به شرکت اختصاص دهد.

در حقوق سایر کشورها - از جمله حقوق تجارت انگلیس، هند، چین و برخی کشورهای عربی - نهادهایی وجود دارد که ممکن است با شرکت تک‌نفره مشتبه شوند، از جمله:

- شرکت کوچک^۳: این شرکت زیرمجموعه شرکت خصوصی قرار دارد و وجه تمایز آن با شرکت‌های بزرگ این است که سرمایه نقدی یا غیرنقدی آن از یک حد مشخص تجاوز نمی‌کند^۴. این حد از سرمایه در کشورهای مختلف با توجه به

۱. بند «۶۲» از ماده (۲) قانون شرکت‌های هند مصوب ۲۰۱۳.

۲. منصور، صغری (۱۳۸۱)؛ ص ۱۸۳.

3. Small Company.

4. Davis P.L. & Prentice, Daniel D (1997); pp. 147-8.

واحد پولی خودشان متفاوت است. بنابراین، معیار تفکیک شرکت بزرگ از شرکت کوچک سرمایه آن است نه حداقل تعداد اعضای آن.

- مؤسسه فردی^۱: یک نهاد بازرگانی است که شخصیت حقوقی ندارد و دارنده آن، مسئول پرداخت بدهی‌های مؤسسه است. تأسیس این نهاد نیازی به تشریفات خاصی ندارد و هر تاجری بدون آن که خود بداند ممکن است صاحب این نهاد باشد؛ مثلاً در حقوق ایران، مالک نمایندگی اتومبیل که دلال و در نتیجه تاجر محسوب می‌شود، صاحب این مؤسسه است. این نهاد معمولاً پایدار نمی‌ماند زیرا علاوه بر بدهی‌های دارنده در طول حیات، بعد از مرگ او نیز کسی حاضر نمی‌شود با پرداخت بدهی‌های احتمالی دارنده فوت‌شده، جایگزین او شود. همچنین، چون در عمل، بیش‌تر افراد، آن مؤسسه را با صاحب آن می‌شناسند و روی وی حساب باز می‌کنند، ممکن است بعد از مرگ یا حجر او، دیگر به جانشینش چنین اعتمادی نداشته باشند. در مقابل، شرکت تک‌نفره نیاز به ثبت دارد و پس از ثبت، شخصیت حقوقی پیدا می‌کند^۲ و با توجه به توضیحاتی که گفته خواهد شد، پایداری بیش‌تری نسبت به مؤسسات فردی دارد.

۲-۱-۱. تاریخچه و مسیر تحول تشکیل شرکتهای تک‌نفره در نظام‌های حقوقی خارجی و در ایران

«به نظر می‌رسد تاریخچه شرکت تک‌نفره به قانون مدنی ۱۹۲۶ اتریش می‌رسد که ماده (۸۳۴) آن در شکل قرارداد فردی با مسئولیت محدود تشکیل این نوع شرکت را پیش‌بینی کرده بود. بعد از آن، بسیاری از کشورهای امریکای لاتین مانند کاستاریکا در سال ۱۹۶۶ و السالوادور در سال ۱۹۷۱ آن را پذیرفتند. در سال ۱۹۸۰، قانون آلمان این نوع شرکت را در فرم خاصی از شرکتهای با مسئولیت محدود تنظیم نمود که موجب شد بسیاری از کشورهای اروپایی و غیراروپایی از آن تأسی کنند^۳. از جمله این کشورها می‌توان به فرانسه در قالب قانون ۱۹۸۵ و قانون ۱۹۹۹ و انگلستان در قانون شرکتهای ۲۰۰۶ اشاره کرد که

1. Sole Proprietorship.

۲. نسرین، احمد ابداع (۲۰۱۱)؛ ص ۳۵.

۳. ماده (۱۲۵) لایحه جدید قانون تجارت.

۴. حشمت‌الله، سماواتی (۱۳۹۰)؛ ص ۵۶.

اقدام به پذیرش چنین شرکت‌هایی کردند.

این تاریخچه به پذیرش تشکیل شرکت تک‌نفره در قوانین سایر کشورها مربوط بود اما این که ایده تشکیل چنین شرکتی به کجا برمی‌گردد، مسأله دیگری است. به نظر می‌رسد این ایده برای اولین بار در رأی دیوان عالی کشور آلمان ظهور کرد، آن‌جا که دیوان مزبور «با استناد به اهمیت اقتصادی شرکت‌های تجاری به شرکت‌هایی که تعداد اعضایشان به زیر حد نصاب قانونی کاهش یافته بود، اجازه ادامه حیات داد»^۱. همچنین، در انگلستان در سال ۱۸۹۷ در قضیه سالمون، مجلس اعیان برخلاف دادگاه بدوی و تجدیدنظر، وجود شرکت با مسئولیت محدود تک‌نفره را به‌طور ضمنی پذیرفت، با این استدلال که در بدو تأسیس، تعداد اعضای شرکت متعدد بوده، هر چند که عملاً در نهایت یک شخص سهم‌الشرکه‌ها را در اختیار داشته است؛ بنابراین، شرکت تک‌نفره مغایر با قانون شرکت‌ها نیست.^۲

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، این ایده در اوایل به مواردی مربوط می‌شد که شرکتی با حداقل اعضای دو یا چند نفر تشکیل شده و سپس تعداد اعضا به یک نفر تقلیل می‌یافت؛ اما در اثر تحولات، قوانین کشورها - همان‌طور که در بالا گفته شد - تشکیل شرکت‌های تک‌نفره از ابتدای تأسیس، پذیرفته شد. در بین کشورهای عربی، قوانین کشورهای همچون عراق، الجزایر، اردن، امارات و بحرین تشکیل شرکت تک‌نفره را پذیرفته‌اند؛ همچنین، در بین کشورهای عربی بارقه‌های تأسیس چنین شرکت‌هایی در قوانین کشورهای مصر و عربستان نیز زده شد.^۴

در ایران ماده (۴) قانون محاسبات عمومی مصوب ۶۶ بیان می‌دارد: «شرکت دولتی واحد سازمانی مشخصی است که با اجازه قانون به صورت شرکت ایجاد شود و یا به حکم قانون و یا دادگاه صالح ملی شده و یا مصادره شده و به‌عنوان شرکت دولتی شناخته شده باشد و بیش از پنجاه درصد سرمایه آن متعلق به دولت باشد. هر شرکت تجاری که از طریق سرمایه‌گذاری شرکت‌های دولتی ایجاد شود، مادام که بیش از پنجاه درصد سهام آن متعلق به شرکت‌های دولتی است، شرکت دولتی تلقی می‌شود». بنابراین، ممکن است سرمایه

۱. محمد، عیسایی تفرشی، و سعیده امیر تیموری (۱۳۹۳)؛ ص ۱۴۷.

۲. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به همان، ص ۱۴۹.

3. Michael Ottley (2002), p 1.

۴. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به محمد، عیسایی تفرشی، و سعیده امیر تیموری، پیشین، صص ۱۵۸ به بعد.

شرکتی صددرصد متعلق به دولت باشد، در این صورت دولت به‌عنوان شخص حقوقی تنها عضو این شرکت محسوب می‌شود (البته اگر بپذیریم که شخص حقوقی می‌تواند شرکت تک‌نفره احداث کند، به‌زودی به این مطلب اشاره خواهد شد). بنابراین، وجود شرکت تک‌نفره در نظام حقوقی ایران چندان بی‌سابقه نیست، اما تا قبل از لایحه قانون تجارت هیچ شرکت تجارتي غیردولتی‌ای اجازه نداشت به‌صورت تک‌نفره تأسیس شود. همچنین، به اعتقاد عده‌ای: «در قانون تجارت فعلی هرچند برای شکل‌گیری تمام شرکت‌ها از جمله شرکت بامسئولیت محدود، تعداد شرکا باید بیش از یک نفر باشد، اما این قانون در مورد تقلیل تعداد شرکای شرکت بعد از تأسیس و استمرار آن ساکت است، پس با توجه به اصل استصحاب باید گفت اگر تعداد شرکای شرکت پس از تأسیس به یک نفر تقلیل یابد، اصل بر تداوم شرکت و فعالیت‌های آن است. بنابراین می‌توان گفت که شرکت تک‌نفره در قانون تجارت فعلی به‌صورت استمراری نه بدوی وجود دارد».

۳-۱-۱. ماهیت شرکت تک‌نفره و چگونگی تطبیق مفهوم این نوع شرکت با تعریف شرکت تجارتي

همان‌طور که می‌دانید در حقوق داخلی، شرکت به دو نوع مدنی و تجارتي تقسیم می‌شود. شرکت مدنی تابع قانون مدنی است، اما قانون مزبور تعریفی از آن ارائه نداده و در ماده (۵۷۱) به بیان اثر آن پرداخته است. بحث از وجود یا نبود عقد مستقلی به نام عقد شرکت در حقوق مدنی، بحثی است که فقها و حقوقدانان به آن پرداخته‌اند و این گفته که عقد مستقلی به نام عقد شرکت وجود دارد، دقیق و صحیح به نظر می‌رسد.^۱

یکی از حقوقدانان بزرگ در تعریف عقد شرکت که به ایجاد شرکت مدنی منجر می‌شود، چنین گفته است: «عقدی است که به موجب آن، دو یا چند شخص به‌منظور تصرف مشترک و تقسیم سود و زیان و گاه به مقصود دیگر، حقوق خود را در میان می‌گذارند تا به جای آن، مالک سهم مشاعی از این مجموعه شوند».^۲ در باب مفهوم شرکت تجارتي تعاریفی ارائه شده که محور آن‌ها و تفاوت بین‌شان این است که شرکت تجارتي قبل از هر چیز یک قرارداد است یا یک سازمان؟ یکی از حقوقدانان نامی، شرکت تجارتي

۱. علی، سیداحمدی سجادی (۱۳۷۸)؛ ص ۱۳۸.

۲. ناصر، کاتوزیان (۱۳۶۳)؛ ص ۶ به بعد.

را این گونه تعریف می‌کند: «شرکت عهده‌ای است که به وسیله آن، دو یا چند شخص توافق می‌کنند آورده‌هایی را به منظور تقسیم منافع احتمالی، مشترکاً مورد تجارت قرار دهند»^۱. بنابراین، ایشان شرکت تجارتي را به عنوان یک قرارداد تلقی کرده‌اند. برعکس، یکی دیگر از عالمان حقوق تجارت، به شرکت تجارتي به مثابه مؤسسه و سازمان حقوقی نگریسته و چنین بیان می‌دارد: «شرکت تجارتي عبارت است از سازمانی که بین دو یا چند نفر تشکیل می‌شود که در آن هریک سهمی به صورت نقد یا جنس یا کار خود در بین می‌گذارند تا مبادرت به عملیات تجارتي نموده و منافع و زیان‌های حاصله را بین خود تقسیم کنند»^۲.

در نهایت، یکی از صاحب‌نظران، تعریف جامعی از شرکت تجارتي ارائه کرده است: «شرکت تجارتي، قراردادی است که به موجب آن دو یا چند نفر توافق می‌کنند سرمایه مستقلی را که از جمع آورده‌های آن‌ها تشکیل می‌شود، ایجاد کنند و به مؤسسه‌ای که برای انجام مقصود خاصی تشکیل می‌شود، اختصاص دهند و در منافع و زیان‌های احتمالی حاصل از به کارگیری سرمایه سهم شوند»^۳.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، این تعاریف برای تشکیل شرکت تجارتي حداقل وجود دو نفر را الزامی می‌دانند. حال چگونه می‌توان شرکت تک‌نفره را با توجه به تعاریف شرکت تجارتي و مدنی توجیه کرد؟ برای پاسخ به این سؤال می‌توان از دو زاویه پاسخ داد: اول این که پس از پذیرش رسمیت شرکت تک‌نفره، تعریف شرکت تجارتي از مبنا و سابقه خود دور نمانده است؛ یعنی شرکت با فرض وجود دو نفر به بالا شناخته می‌شود و شرکت تک‌نفره استثنائی است بر این قاعده عام (ما من عام الا و قد خص).

دوم آن که قائل شویم ماهیت حقوقی شرکت تجارتي را نه نظریه قراردادی می‌تواند توجیه کند، نه نظریه سازمانی^۴؛ بلکه در واقع «شرکت تأسیس حقوقی خاصی است که قانونگذار در اختیار افراد گذاشته تا امکانات مالی خود را در یک جا جمع کنند و با همکاری مشترک، آن را افزایش دهند... در شرکت که برای مدت پایدار ایجاد می‌شود، رژیم حقوقی خاصی لازم است تا امکان تغییر و تبدیل حقوق و تعهدات طرفین را در طول

۱. صقري، منصور (۱۳۷۱)؛ ص ۱۸۵.

۲. به نقل از ربيعا، اسكيني (۱۳۸۸)؛ ص ۱۹.

۳. همان، ص ۲۱.

۴. برای دیدن تفصیل این دو نظریه رجوع کنید به همان، ص ۳۱ به بعد.

حیات شرکت میسر سازد. در شرایطی که قانونگذار مقررات ویژه‌ای برای امکان چنین تغییر و تبدیلی ابداع کرده است، صحبت کردن از قرارداد شرکت مورد ندارد. شرکت در مفهوم امروزی نیاز به قالب خاصی دارد که این قالب را قانون، نه اراده اشخاص به وجود می‌آورد. این امر به ویژه در مورد شرکت‌های تک‌نفره مصداق دارد...^۱. براساس این نظر، تعریف شرکت از مفهوم سنتی خود در حقوق تجارت و حقوق مدنی دور شده و شکل جدیدی به خود می‌گیرد.

به نظر نگارنده، تحلیل صحیح این است که بگوییم مفهوم شرکت تجاری از معنای دیرین خود فاصله نگرفته است و به این بهانه که قانون وضعیت‌های خاصی را بر تأسیس، اداره، ادامه حیات و انحلال آن مقرر کرده، نمی‌توان گفت قانونگذار رژیم خاصی وضع کرده است، به طوری که با آن مفهوم شرکتی که در اذهان و عرف جا افتاده، متفاوت است؛ زیرا نخست با این که قانونگذار پس از انعقاد عقد نکاح بر زن و شوهر تکالیف خاصی را بار کرده و روز به روز ردپای قانونگذار در عقد نکاح بیش‌تر دیده می‌شود، کسی در عقد بودن نکاح تردیدی ندارد. دوم این که باید گفت حقوق و فقه ما مفید محتوا هستند نه مفید شکل و ظاهر؛ مثلاً هرگاه محتوای عقدی منطبق بر هبه بوده اما طرفین نام آن را بیع گذاشتند، اراده باطنی آن‌ها، یعنی هبه بودن عقد را مقدم می‌داریم. در باب شرکت تک‌نفره، هرچند قانونگذار نیز نام این نهاد را شرکت گذاشته ولی یقیناً می‌دانیم که این نهاد، همان شرکت به معنای خاص خود نیست، زیرا در محتوا، فردی با اختصاص بخشی از دارایی‌اش به یک شخصیت حقوقی، بدون نظر به آمیختن دارایی خود با دارایی دیگران، نهادی تأسیس می‌کند. بنابراین، همچنان لازمه شرکت، چه مدنی چه تجاری، این است که دارایی افراد با هم آمیخته شود و شرکت تک‌نفره نهادی است که نمی‌توان نام شرکت، بما هو شرکت را بر آن گذاشت، بلکه نهادی است تجاری و مشروع که کارایی سایر شرکت‌های تجاری را داشته و امروزه وجودش برای توسعه روابط بازرگانی ضروری به نظر می‌رسد. همچنین، قانونگذار مسامحتاً نام این نهاد را شرکت گذاشته است، همچنان که می‌توانست نام آن را بنیاد، انجمن، کانون، بنگاه یا... بگذارد. در نتیجه، بنابر رویه یکی از اساتید بنام حقوق

خصوصی با مراجعه به عرف و عادت^۱، قدر متیقن برای مفهوم شرکت این است که حداقل دو نفر برای انعقاد آن در نظر بگیریم و اگر بخواهیم مفهوم شرکت را غیر از این بدانیم از مسیر عرف و عادت که یکی از منابع علم حقوق است، منحرف شده‌ایم. همچنین، قانون ۱۱ ژوئیه ۱۹۸۵ فرانسه نیز که اجازه تشکیل شرکت تک‌نفره را داده است، نام آن را مؤسسه گذاشته و از طرف دیگر در ماده ۱۸۳۲ قانون مدنی این کشور که در همان سال ۱۹۸۵ وارد قانون مدنی فرانسه شد، بیان می‌دارد: «شرکت توسط دو یا چند شخص تشکیل می‌شود». بنابراین، به نظر می‌رسد که قوانین فرانسه نیز به نظریه عقد بودن شرکت پایبند مانده‌اند و افراد فقط در مواردی که قانون اجازه بدهد می‌توانند به صورت تک‌نفره شرکت تأسیس کنند؛ همان‌طور که در انتهای ماده ۱۸۳۲ قانون مدنی این کشور آمده است که: «در مواردی که در قانون معین شده با عمل ارادی یک شخص نیز شرکت تشکیل می‌شود»^۲.

۱-۲. چگونگی تأسیس و اداره شرکت تک‌نفره

نکاتی درباره تأسیس و اداره شرکت تک‌نفره وجود دارد که شایسته است توضیحاتی درباره‌شان ذکر شود، البته این نکته را فراموش نکنید که در این باب، فقط به نکات مخصوص به تأسیس و اداره شرکت تک‌نفره پرداخته می‌شود و بیان قواعد عمومی ثبت شرکت‌ها که به اندازه کافی در کتاب‌های حقوق شرکت‌ها صحبت شده، از این بحث خارج است.

۱-۲-۱. تعداد اعضا

همان‌طور که واضح است، برای تشکیل شرکت تک‌نفره به وجود حداقل یک شخص نیاز است؛ حال این فرد می‌تواند طبق قواعد عمومی هم شخص حقیقی باشد هم شخص حقوقی.

۱-۲-۲. صورت جلسه مجمع عمومی مؤسس

ماده (۴۸۰) لایحه جدید قانون تجارت مقرر می‌دارد: «در صورتی که شرکت به وسیله

۱. محمدجعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۷)؛ ص ۱۴۵.

2. Art. 1832 (Act no 85-697 of 11 July 1985): A firm is established by two or several persons which agree by a contract to appropriate property or their industry for a common venture with a view to sharing benefit or profiting from the saving which may result therefrom. It may be established, in the cases provided for by statute, through an act of will of one person alone.

یک شخص تشکیل شود، آن شخص وظایف و تعهدات مؤسسان را برعهده دارد و صورت جلسه مجمع عمومی مؤسس فقط باید شامل تقویم آورده‌های غیرنقد براساس نظریه کارشناس رسمی دادگستری و انتخاب اولین مدیر یا مدیران و بازرس یا بازرسان شرکت باشد.»

۱-۲-۳. تشکیل مجامع عمومی

براساس ماده (۱۶۱) لایحه قانون تجارت: «مجمع عمومی از اجتماع شرکا و یا سهامداران شرکت تشکیل می‌شود»، در شرکت تک‌نفره چون تک‌عضو شرکت، تنها سهامدار شرکت است، ماده (۴۸۸) لایحه جدید قانون تجارت در این باره می‌گوید: «هرگاه شرکت به وسیله یک شخص تأسیس شود یا پس از تشکیل به هر علت تعداد شرکای آن به یک شخص تقلیل یابد، شخص مذکور کلیه وظایف و اختیارات مجمع عمومی را برعهده دارد. در این صورت، رعایت مقررات مربوط به دعوت، تشکیل جلسه و تصمیم‌گیری در مجمع عمومی الزامی نیست». قسمت دوم ماده (۶۳) قانون شرکت‌های چین در این زمینه مقرر داشته است که: «... در شرکت‌های تک‌نفره که تک‌عضو شرکت وظایف مجمع عمومی را برعهده دارد، موظف است تمام تصمیمات متخذه راجع به شرکت را مکتوب کرده و نگهداری کند.»

۱-۲-۴. مدیر یا مدیران و بازرس یا بازرسان شرکت

در شرکت‌های تک‌نفره، مدیر می‌تواند هم خود عضو واحد شرکت باشد هم غیر او و تفاوتی با سایر شرکت‌های تجاری ندارد؛ زیرا ماده (۱۹۴) لایحه جدید قانون تجارت در این باره به‌طور مطلق می‌گوید: «شرکت به وسیله شخص یا اشخاصی که از میان شرکا و یا سهامداران و یا غیر آنان به‌عنوان مدیر شرکت انتخاب می‌شوند، اداره می‌شود». همچنین، با توجه به تبصره ماده (۱۹۵) این لایحه، حداقل تعداد مدیر برای شرکت تک‌نفره، یک نفر بوده و حداکثری ندارد. قانون شرکت‌های چین در این زمینه در ماده (۶۲) اعلام داشته است که شرکت‌های تک‌نفره هیأت‌مدیره نخواهند داشت. در مورد بازرس یا بازرسان شرکت نیز باید گفت طبق ماده (۴۸۹) لایحه مزبور حسابدار رسمی شرکت تک‌نفره، کلیه مسئولیت‌های بازرس شرکت را نیز برعهده دارد.

۵-۲-۱. صورت حساب های مالی

ماده (۴۸۹) لایحه جدید قانون تجارت بیان می کند: «کلیه صورت های مالی شرکت تک عضو باید به صورت سالانه به تأیید حسابدار رسمی برسد. تأییدیه مذکور برای مدیر یا مدیران این گونه شرکت ها در حکم مفصاحساب دوره مدیریت است.» ماده (۶۳) قانون شرکت های چین نیز چنین تمهیدی را برای نظارت بر صورت های مالی شرکت اندیشیده است.

۶-۲-۱. سایر مقررات تأسیس و اداره شرکت تک نفره

الف) برخی مقررات ضروری درباره شرکت های تک نفره در قانون شرکت های کشور هند (مصوب ۲۰۱۳) و چین وجود دارد که لایحه قانون تجارت به آن نپرداخته است. لایحه مزبور درباره وضعیت شرکت پس از فوت یا حجر تک عضو شرکت تک نفره ساکت است و فقط ماده (۴۹۱) شرکت با مسئولیت محدود را در صورت فوت یا حجر هریک از شرکا مشروط بر پیش بینی در اساسنامه، قابل انحلال می داند؛ اما در صورت تک نفره بودن شرکت با مسئولیت محدود در باب فوت یا حجر عضو حکمی ندارد، مخصوصاً این که اگر آن تک عضو بخواهد حیات شرکتش پس از فوت یا حجر وی نیز ادامه داشته باشد و انحلال شرکت را در اساسنامه در صورت فوت یا حجر پیش بینی نکند. ماده (۳) قانون شرکت های کشور هند برای این وضعیت راه حلی پیش بینی کرده است که براساس آن، در اساسنامه شرکت تک نفره، فرد مؤسس باید نام یک فرد دیگر را اعلام کند تا در مواقع فوت یا حجر وی، جانشین وی شود. همچنین، تک عضو شرکت می تواند طبق مقررات آن فرد جانشین را تغییر داده و فرد دیگری را برای جانشینی برگزیند.

ب) بند «۳» ماده (۱۲) قانون شرکت های هند افراد را ملزم می کند در صورت تأسیس شرکت تک نفره، هر زمان و هر جا تک نفره بودن شرکت را بعد از نام شرکت، قید کنند. همچنین، قانون شرکت های چین نیز در ماده (۶۰) همین الزام را برای مؤسس شرکت تک نفره دارد؛ اما اگر قید تک نفره بودن بعد از نام شرکت ذکر نشود، در صورت تحقق بدهی برای شرکت، این تک عضو شرکت است که باید جدایی دارایی خود از دارایی شرکت را اثبات کند و اگر نه هم دارایی شرکت و هم دارایی این فرد ضامن پرداخت بدهی های شرکت است.

پ) براساس ماده (۱۵۲) قانون شرکت‌های هند، اگر در اساسنامه شرکت تک‌نفره، مدیر شرکت یا نحوه انتخاب آن مشخص نشده است، فرد مؤسس که تک عضو شرکت نیز است، اولین مدیر شرکت محسوب می‌شود تا زمانی که طبق مقررات اقدام به انتخاب مدیر یا مدیران کرده باشد. نکته دیگر آن که طبق این قانون، شرکت‌های دیگر باید بیش از دو مدیر داشته باشند اما حداقل تعداد مدیر برای شرکت تک‌نفره یک نفر است که می‌تواند فردی غیر از تک عضو شرکت هم باشد و تمام شرکت‌ها باید هیأت‌مدیره داشته باشند، حتی شرکت تک‌نفره که ممکن است یک مدیر بیش‌تر نداشته باشد.

ت) معامله تک‌عضو شرکت تک‌نفره با خود شرکت، بحث بسیار مهمی است که لایحه جدید قانون تجارت به آن توجه نکرده است و نمی‌توان این امر را با معامله با خود در حقوق مدنی مقایسه کرد. ماده (۲۲۵) لایحه قانون تجارت به‌صورت عمومی برای تمام شرکت‌ها در این‌باره مقرر داشته است: «هریک از مدیران شرکت، شرکت مادر و شرکت‌های تابع یا وابسته شرکت و نیز اشخاص حقوقی که هریک از اشخاص مذکور مدیر، مدیرعامل و یا شرکت مادر، تابع یا وابسته آن‌ها است، نمی‌توانند در معامله‌ای که با شرکت یا به حساب شرکت انجام می‌شود، بدون اجازه هیأت‌مدیره به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، طرف معامله واقع و یا در آن سهیم شوند. در صورت اجازه نیز هیأت‌مدیره باید بازرسی یا بازرسان شرکت را از مفاد معامله‌ای که اجازه آن را داده است، مطلع کند و مراتب را به اولین مجمع عمومی عادی گزارش دهد. بازرسی یا بازرسان نیز باید ضمن گزارشی خاص مشتمل بر جزئیات معامله مذکور، نظر خود را درباره انجام این معاملات در شرایط منصفانه و رعایت حقوق کلیه شرکا و یا سهامداران و قوانین و مقررات مربوط، به‌طور کتبی ظرف ده روز به هیأت‌مدیره اعلام و به مجمع مذکور نیز تقدیم کنند. در شرکت‌های فاقد هیأت‌مدیره، اجازه حسب مورد از مدیر یا مدیران اخذ می‌شود. چنانچه خود مدیر یا مدیران، طرف معاملات مذکور در این ماده باشند باید ضمن گزارش مراتب به اولین مجمع عمومی عادی در غیر شرکت‌های تک‌عضو، بازرسی یا بازرسان را از وقوع چنین معامله‌ای مطلع کنند. هرگاه ذی‌نفع در معامله، مدیر شرکت باشد، به هنگام اخذ تصمیم در مورد آن معامله در جلسه هیأت‌مدیره حق رأی ندارد». اما شایسته بود قانونگذار درباره شرکت‌های تک‌نفره حکمی مخصوص و جداگانه‌ای مقرر می‌کرد؛ زیرا چه بسا تک‌عضو شرکت، خود مدیر یا از مدیران شرکت نیز باشد. بند اول ماده (۱۹۳) قانون

شرکت‌های هند مقرر کرده است که اگر شرکت تک‌نفره با تک عضو شرکت که مدیر آن شرکت نیز است وارد معامله شود، قبل از انجام معامله، باید تضمین کند که شروط و جزئیات قرارداد در یک پیش‌نویس که در اولین جلسه هیأت‌مدیره بررسی می‌شود، ثبت و ضبط شود. سپس، در بند دوم برای تأمین غبطه شرکت مقرر می‌دارد که تمام قراردادهای شرکت که گزارش آن در یک صورت‌جلسه به هیأت‌مدیره تحویل داده می‌شود باید در یک مهلت ۱۵ روزه به اطلاع مسئول ثبت شرکت‌ها برسد.

چهار نکته مهمی که در بالا به آن‌ها اشاره شد از مسائلی است که لایحه جدید قانون تجارت اصلاً توجهی به آن نکرده است، بنابراین شایسته است قبل از تصویب نهایی، برای این امور و امور دیگری که برای اداره شرکت تک‌نفره، حیاتی به نظر می‌رسد، تدارکاتی در نظر گرفته شود.

۲. مبناهای حقوقی توجیه و نقد شرکت‌های تک‌نفره

این بخش می‌کوشد وجود شرکت‌های تک‌نفره را با مبناهای حقوقی داخلی تطبیق دهد. در بخش اول این مقاله به تطبیق شرکت تک‌نفره با تعریف عقد شرکت پرداخته شد و در بخش‌های بعدی به ترتیب سخن از قالب شرکت تک‌نفره و شخصیت حقوقی آن به میان خواهد آمد.

۲-۱. قالب شرکت‌های تک‌نفره

در ماده (۴۷۹) لایحه جدید قانون تجارت، قانونگذار اجازه تأسیس شرکت تک‌نفره را فقط در قالب شرکت‌های با مسئولیت محدود داده است. برای توجیه و نقد این امر باید ابتدا هدف قانونگذار از وضع شرکت‌های تک‌نفره جدا از نوع شرکت بیان شود و سپس، اقدام قانونگذار در جهت پیش‌بینی شرکت تک‌نفره در قالب شرکت با مسئولیت محدود تحلیل شده و در ادامه به این سؤال پاسخ داده شود که آیا می‌توان سایر شرکت‌ها را به شکل تک‌نفره افتتاح کرد یا خیر؟

۲-۱-۱. هدف پیش‌بینی شرکت تک‌نفره

گذر زمان نشان داده که انسان همواره کوشیده است موانع و محدودیت‌ها را از سر

راه خود بردارد تا آسان‌تر به اهدافش برسد. دنیای حقوق نیز در این مسیر جریان دارد. برای مثال زمانی برای انعقاد عقد بیع لازم بود صیغه‌های ایجاب و قبول به صورت عربی و با لفظ ماضی بیان شود، اما امروزه کم‌تر کسی به این قیود در عقد بیع توجه دارد. در حقوق شرکت‌های تجاری ایران در قسمت تعیین حداقل تعداد مؤسسان، این محدودیت تاکنون وجود داشته است؛ اما دیگر قانونگذار در لایحه جدید قانون تجارت این محدودیت را در یک نوع از شرکت‌ها برداشته و اعلام کرده است که حتی یک نفر هم می‌تواند شرکت با مسئولیت محدود تأسیس کند. حتی کمیته تصویب قانون شرکت‌های هند، تشکیل شرکت تک‌نفره را همگام با توسعه فناوری اطلاعات و استفاده روزافزون از رایانه توصیف می‌کند.^۱ همچنین، به نظر می‌رسد توسعه اقتصاد و احساس نیاز به جریان سرمایه در جامعه مخصوصاً از طریق فعالیت‌های تجاری باعث شده قانونگذار از این روش برای ترغیب سرمایه‌داران به افتتاح شرکت‌های تک‌نفره بهره جوید. از سوی دیگر، با تأسیس و ثبت شرکت، شرکت شخصیت حقوقی پیدا کرده و تاجر محسوب می‌شود و به این ترتیب، مشمول قانون تجارت شده و تحت کنترل درمی‌آید. همچنین، با توجه به قواعد سنگین ورشکستگی و احتمال این که در صورت ورشکستگی تاجر، بعد از عملیات تصفیه حتی ممکن است زندگی عادی و اجتماعی آن‌ها تحت تأثیر قرار گرفته و چه‌بسا از کار تجارت نیز فاصله بگیرند؛ بنابراین، قانونگذار این امکان را فراهم آورده است که این افراد از یک‌سو بدون واهمه از ورشکستگی و از سوی دیگر به صورت فردی شرکت را تأسیس کرده و بدون دردسر برای چانه‌زنی با سایر شرکا به اداره آن پردازند.

۲-۱-۲. شرکت تک‌نفره و شرکت با مسئولیت محدود

همان‌طور که گفته شد، قانونگذار اجازه تشکیل شرکت‌های تک‌نفره را فقط در قالب شرکت‌های با مسئولیت محدود داده است. اولین سؤال در این باب این است که شرکت با مسئولیت محدود چه ظرفیتی دارد که قانونگذار روی آن حساب جداگانه و منحصر به فردی برای تأسیس شرکت تک‌نفره باز کرده است؟ در بخش قبل گفته شد که قانونگذار به دلیل

۱. شهید ثانی در این زمینه می‌گوید: «و یشرط وقوعهما ای الایجاب و القبول بلفظ الماضی العربی....» (اسدالله لطفی (۱۳۸۹)؛ ص ۵۳).

2. jain, ca a.k, one person company, a new business ownership concept, <http://www.tjaindia.com/articles/onepersoncompany.htm>, 2013/11/8

ضرورت‌های اقتصادی و توسعه‌ای این اجازه را داده است که بتوان به صورت فردی شرکت تک‌نفره افتتاح کرد، حال به نظر می‌رسد تأسیس شرکت تک‌نفره در قالب شرکت با مسئولیت محدود به بهترین صورت این خواسته قانونگذار را برآورده می‌کند؛ زیرا با تأسیس شرکت و تعلق شخصیت حقوقی به آن، میان دارایی مؤسس یا مؤسسان و دارایی شرکت، جدایی حاصل می‌شود. همین امر مهم‌ترین دلیل تأسیس یک شرکت تجاری در هر قالب به حساب می‌آید. البته ممکن است علل دیگری مثل کسب اعتبار بیش‌تر از طریق تجارت با شرکت و همچنین برخی امتیازات مثل امکان دریافت برخی وام‌های بانکی انگیزه تشکیل شرکت را افزایش دهد، اما به هر حال مهم‌ترین اثری که بر تشکیل شرکت تجاری بار می‌شود، تعلق شخصیت حقوقی به شرکت و در نتیجه جدایی دارایی مؤسس یا مؤسسان از دارایی شرکت است. حال این انگیزه و اثر در شرکت‌های با مسئولیت محدود بیش‌تر نمود می‌یابد؛ زیرا علاوه بر جدایی دارایی شریک یا شرکا از دارایی شرکت، مسئولیت شرکا در برابر اشخاص ثالث، نیز به اندازه آورده آن‌ها است و همین عامل باعث ترغیب سرمایه‌داران به تأسیس شرکت‌های با مسئولیت محدود می‌شود. از طرف دیگر، با رفع لزوم وجود دو نفر برای تأسیس چنین شرکت‌هایی، میل و رغبت سرمایه‌داران برای سرمایه‌گذاری و تجارت در قالب شرکت‌های تجاری بیش‌تر می‌شود.

اما یک انتقاد جدی بر کار قانونگذار مبنی بر تجویز تشکیل شرکت تک‌نفره در قالب شرکت با مسئولیت محدود وارد است و آن این است که با این اقدام، گویی قانونگذار مسیر تقلب را هموار کرده است. شرکت با مسئولیت محدود این آفت را در دل خود دارد که افراد با تشکیل شرکت با مسئولیت محدود، خود را از مسئولیت رهانده و معاملاتی انجام دهند که سرمایه شرکت برای پرداخت دیون و ایفای تعهدات آن ناکافی است، در نتیجه تنها راهی که برای اشخاص ثالث می‌ماند این است که حکم ورشکستگی شرکت را بگیرند در حالی که نتوانند به صاحب سرمایه و شرکا رجوع کنند. بنابراین، قانونگذار با تجویز تشکیل شرکت تک‌نفره با مسئولیت محدود گویی مسیر راحت‌تری پیش پای این گونه متقلبان قرار داده است.

در پاسخ به این ایراد باید گفت در تأسیس شرکت با مسئولیت محدود - چه به صورت چندنفره چه تک‌نفره - همیشه بیم آن می‌رود که چنین تقلب‌هایی رخ دهد؛ بنابراین، رخ

دادن این تقلب‌ها، صرفاً به‌خاطر تک‌نفره بودن شرکت نیست. بنابراین، باید به‌دنبال راه‌حل دیگری بود تا از وقوع این کارشکنی‌ها جلوگیری شود. یکی از دلایل این اقدام متقلبانه، این است که قانونگذار در قانون تجارت هیچ حداقل سرمایه‌ای برای تشکیل شرکت با مسئولیت محدود در نظر نگرفته و در ماده (۴۸۱) لایحه جدید قانون تجارت همین رویه در پیش گرفته شده است: «شرکت با مسئولیت محدود با هر سرمایه‌ای قابل ثبت است». پس اگر قانون حداقل سرمایه را برای تأسیس شرکت با مسئولیت محدود مشخص کند، این امر می‌تواند برای جلوگیری از معاملات متقلبانه مؤثر بوده و تا حدودی جوابگوی طلب‌کاران باشد.

راه‌حل دیگری که برای رفع این آفت وجود دارد این است که: «ورشکستگی شرکت با مسئولیت محدود به عضو متخلف تسری داده شود... بدون این که لازم باشد عضو شرکت با مسئولیت محدود، تاجر تلقی شود»^۱.

۳-۱-۲. شرکت‌های تک‌نفره و شرکت‌های سهامی

در این بخش ابتدا به رابطه شرکت تک‌نفره با شرکت سهامی عام و سپس سهامی خاص و در نهایت شرکت تضامنی پرداخته می‌شود.

ماده (۳۷۳) لایحه جدید قانون تجارت حداقل اعضای لازم برای تشکیل شرکت سهامی عام را هفت نفر می‌داند. دلیل عدم تجویز تأسیس شرکت تک‌نفره در قالب سهامی عام آن است که بخشی از سرمایه اولیه در این شرکت باید توسط عموم تأمین شود و این مسأله به‌خودی‌خود با تک‌نفره بودن شرکت منافات دارد.

درباره شرکت سهامی خاص ماده (۴۷۴) لایحه جدید قانون تجارت بیان می‌دارد: «تعداد سهامداران در شرکت سهامی خاص نباید از سه عضو کم‌تر باشد».

به‌نظر می‌رسد تمام توجیه‌های اقدام قانونگذار در پیش‌بینی تشکیل شرکت تک‌نفره در قالب شرکت با مسئولیت محدود بر شرکت سهامی خاص نیز صدق کند، از جمله دغدغه قانونگذار برای گردش سرمایه از طریق شرکت‌های تجاری، جدایی دارایی شریک یا شرکا از شخصیت حقوقی شرکت، مسئولیت شریک یا شرکا به میزان آورده خودشان و در نتیجه

ترغیب سرمایه‌داران به تشکیل شرکت. بنابراین، با این سؤال جدی مواجهیم که با توجه به تشابه شرکت سهامی خاص با شرکت بامسئولیت محدود، چرا قانونگذار تأسیس شرکت تک‌نفره سهامی خاص را پیش‌بینی نکرده است؟

در پاسخ باید گفت ظاهراً دلیل خاصی در این رابطه پیدا نمی‌شود، به‌خصوص که در قانون شرکت‌های انگلیس مصوب ۲۰۰۶، شرکت سهامی خاص را یک فرد نیز می‌تواند به‌تنهایی تأسیس کند؛ اما باید دید اگر این اجازه را می‌داد فرق شرکت تک‌نفره بامسئولیت محدود با شرکت تک‌نفره سهامی خاص چه بود؟ آیا موازی‌کاری صورت نمی‌گرفت؟ آیا تبدیل سرمایه به سهام در شرکت سهامی خاص یا حداقل نداشتن برای سرمایه اولیه شرکت بامسئولیت محدود ویژگی خاصی محسوب می‌شد که فرد بین تأسیس شرکت سهامی و شرکت بامسئولیت محدود دست به انتخاب بزند؟ به نظر نگارنده، قانونگذار باید از بین شرکت سهامی خاص و شرکت بامسئولیت محدود یکی را برای تأسیس شرکت تک‌نفره برمی‌گزید که به‌درستی نیز همین کار را کرده است. برای توجیه کار قانونگذار شاید بتوان دو دلیل آورد:

نخست آن که پاسخ به این سؤال را می‌توان در تفاوت میان شرکت سهامی و شرکت بامسئولیت محدود جست‌وجو کرد:

الف) شرکت‌های سهامی به شرکت‌های سرمایه و شرکت‌های تضامنی به شرکت‌های شخص معروف‌اند و شرکت بامسئولیت محدود حدفاصل این دو نوع شرکت‌ها قرار دارد و به شرکت بینابین مشهور است؛ زیرا از یک‌سو به دلیل محدود بودن مسئولیت هر شریک به سرمایه خود، به شرکت سهامی شبیه است و از سوی دیگر چون در انتقال سرمایه و سهم محدودیت‌هایی برای شرکا وجود دارد، مانند شرکت تضامنی است. حال در شرکت تک‌نفره به دلیل توجه اشخاص ثالث به تک عضو شرکت در انجام معاملات باید محدودیت‌هایی برای انتقال سرمایه تک عضو شرکت به غیر در نظر گرفته شود. از سوی دیگر، همان‌طور که در بخش قبل توضیح داده شد این محدودیت مسئولیت تک عضو شرکت است که انگیزه بسیار خوبی برای تأسیس شرکت تک‌نفره محسوب می‌شود. بنابراین، شرکت بامسئولیت محدود می‌تواند قانونگذار را به این دو هدف برای تأسیس شرکت تک‌نفره برساند.

ب) دومین تفاوت را باید در وضعیت ویژه شخصیت حقوقی شرکت سهامی در حقوق ایران نسبت به شرکت‌های دیگر - مخصوصاً شرکت تضامنی و بامسئولیت محدود - یافت. یکی از حقوقدانان در این رابطه می‌گوید: «شخصیت حقوقی شرکت سهامی، مانند هر شرکت دیگری، مستقل از شخصیت شرکا است؛ با این تفاوت که استقلال شخصیت حقوقی آن از شخصیت شرکا، بیش‌تر از شرکت‌های دیگر است. در واقع اگر در شرکت‌های دیگر مثل شرکت‌های اشخاص حوادثی که برای شرکا اتفاق می‌افتد در حیات شرکت مؤثر است، در شرکت سهامی وضع به گونه‌ای دیگر است؛ برای مثال فوت یا حجر شرکا که در شرکت تضامنی به انحلال احتمالی شرکت منجر می‌شود، در موجودیت شرکت سهامی اثری ندارد».^۲ به عبارت دیگر، شرکت سهامی خاص شرکت سرمایه محسوب می‌شود و انتقال سهام به صورت آزادانه وجود داشته و فوت و حجر یکی از سهامداران اثری بر حیات و انحلال شرکت ندارد و وابستگی شخصیت سهامداران از شخصیت شرکت بسیار کم‌تر از وابستگی شرکا در شرکت‌های اشخاص و شرکت‌های بینابین یعنی شرکت بامسئولیت محدود است. از سوی دیگر، از ماهیت شرکت تک‌نفره چنین برمی‌آید که با فوت تک عضو شرکت، احتمال انحلال شرکت وجود دارد (در صورت پیش‌بینی در اساسنامه و با فرض معرفی نکردن جانشین)، به همین دلیل، این ویژگی (وابستگی حیات شرکت به موت و حجر شرکا در شرکت تضامنی و شرکت با مسئولیت محدود) شرکت‌های تک‌نفره را به این سو سوق می‌دهد که در قالب شرکت با مسئولیت محدود تأسیس شوند نه در قالب شرکت سهامی خاصی که ماهیتاً فوت و حجر شریک از اسباب انحلال آن نیست. البته همان‌طور که قبلاً گفته شد، لایحه قانون تجارت برای ادامه حیات شرکت باید مقرر کند که هنگام تأسیس، تک عضو شرکت تک‌نفره فردی را به عنوان جانشین خود معرفی کند در غیر این صورت در این قسمت یک نقد اساسی بر کار قانونگذار وارد است و آن این که با توجه به وابستگی بیش‌تر حیات شرکت با مسئولیت محدود به موت و حجر شرکا از یک سو و وابستگی کم‌تر حیات شرکت سهامی به موت و حجر شرکا از سوی دیگر بهتر بود که تأسیس شرکت تک‌نفره در قالب شرکت سهامی پیش‌بینی شود تا اصل دوام در این نوع از

۱. رجوع شود به مواد (۱۱۴) و (۱۳۶) قانون تجارت و همچنین مواد (۴۹۱) و (۵۰۲) لایحه جدید قانون تجارت.

۲. ربیعا، اسکینی (۱۳۸۸)؛ ص ۱۷.

شرکت بیش تر نمایان باشد.

دوم آن که، چون در حقوق کشورهای پیشگام همچون آلمان و فرانسه^۱ اولین شرکت های تک نفره در قالب شرکت بامسئولیت محدود قدم در دنیای تجارت گذاشت، گویی نگاه قانونگذار به این قوانین نیز بوده است.

۴-۱-۲. گفتار سوم: شرکت تک نفره و شرکت تضامنی

ماده (۴۹۳) لایحه جدید قانون تجارت در تعریف شرکت تضامنی آورده است: «شرکت تضامنی شرکتی است که به وسیله دو یا چند شخص تشکیل می شود و هر یک از شرکای آن در صورت عدم کفایت اموال شرکت پس از ختم تصفیه، منفردا ملتزم به تأدیه کلیه دیون وصول نشده شرکت است...». مسأله مشابه این است که چرا قانونگذار اجازه تأسیس شرکت تک نفره در قالب شرکت تضامنی را نداده است؟

باید گفت اگر منظور از تضامن، تضامن میان شریک شرکت با سایر شرکا باشد، این امر در شرکت تک نفره بلاموضوع است؛ زیرا به غیر از تک عضو شرکت تک نفره، شریک دیگری وجود ندارد اما اگر منظور از تضامن، تضامن میان شریک (تک عضو شرکت) و شرکا باشد برای پاسخ به سؤال بالا، به نظر باید نخست به وضع خاص مسئولیت شرکت تضامنی و شرکای آن و سپس به وضع اقتصادی جامعه توجه کرد. همان طور که گفته شد، قانونگذار در صدور مجوز شرکت های تک نفره به توسعه سرمایه و افزایش گردش آن توجه داشته است. برای این که قانونگذار به این هدف برسد این امکان را به وجود آورده است که اشخاص حقیقی تاجر و علاقه مندان فعالیت های تجاری و سرمایه داران ترغیب شوند با شرایطی آسان و تک نفره شرکت تأسیس کنند تا از این طریق، آن ها را مشمول قانون تجارت کرده و آن ها را بهتر زیر نظر داشته باشد، زیرا برخلاف قانون تجارت فعلی که شرکت های بامسئولیت محدود و شرکت های تضامنی را به شرط انجام کارهای تجاری مندرج در ماده (۲) قانون مزبور تاجر می داند، لایحه جدید قانون تجارت صرف نظر از فعالیت های شرکت، در ماده (۲) اعلام می کند: «شرکت تجاری تاجر محسوب می شود، هر چند موضوع فعالیت آن از اعمال مندرج در ماده (۱) این قانون نباشد». بنابراین، برای

۱. قانون ۱۹۸۰ آلمان و ۱۹۸۵ فرانسه.

این که بتوان سرمایه داران را به فعالیت های تجارتي جذب کرد يك راه این است که در قالب تأسیس شرکت، اعتبار و مزایای خاصی به آنها داده شود و در نتیجه برای تأسیس شرکت باید مراحل قانونی آن و از جمله لزوم وجود حداقل خاصی از مؤسسان را آسان کرد.

در صورت صدور مجوز تأسیس شرکت تک نفره در قالب شرکت تضامنی، نقض غرض حاصل می شود؛ زیرا همان طور که گفته شد، دغدغه قانونگذار گردش سرمایه و پیش بینی راه حلی آسان برای پاسخ گویی به نیازهای اقتصادی، افزایش روابط تجارتي تحت کنترل و برنامه ریزی بوده است. با توجه به مسئولیت سنگین شرکت های تضامنی و شرکا، صدور مجوز تشکیل شرکت تضامنی تک نفره هدف قانونگذار را تأمین نمی کند.

۵-۱-۲. شرکت تک نفره و سایر شرکت های تجارتي

در مورد شرکت های باقی مانده احتیاج به توضیح مفصل و خاصی نیست؛ مختصراً باید گفت علتی که قانونگذار اجازه تأسیس شرکت تک نفره را در قالب شرکت نسبی نداده است باید در توضیحات مربوط به شرکت های تضامنی که سابقاً ذکر شد جست و جو کرد؛ زیرا از نظر مسئولیت شخصی شرکا در پرداخت دیون شرکت، شرکت های تضامنی و نسبی مانند یک دیگرند و فقط میزان آنها با هم متفاوت است.

در مورد هر سه نوع شرکت های مختلط نیز وضعیت واضح است؛ زیرا این شرکت ها ترکیبی از شرکت های تضامنی با شرکت های سهامی و شرکت های تضامنی با شرکت های بامسئولیت محدودند و ذاتاً به بیش از یک نفر مؤسس نیاز دارند.

شرکت تعاونی به سه نوع سهامی عام، سهامی خاص و غیرسهامی تقسیم می شود. طریقه تأمین سرمایه در هر سه نوع، حسب مورد مطابق با شرکت های سهامی عام، سهامی خاص و بامسئولیت محدود است. حداقل شرکا در شرکت های تعاونی سهامی عام و خاص نباید به ترتیب کم تر از ۲۰ و کم تر از ۱۲ نفر باشد و در شرکت های تعاونی غیرسهامی، نباید کم تر از هفت نفر باشد. درست است که شرکت های تعاونی شرکت تجارتي محسوب می شوند، اما با توجه به اهداف تشکیل آنها، نباید قواعدشان را با بعضی قواعد حاکم بر سایر شرکت های تجارتي مقایسه کرد. با توجه به قانون بخش تعاونی مصوب ۱۳۷۰، شرکت تعاونی شرکتی است که «اشخاص به منظور رفع نیازمندی های مشترک و بهبود

وضع اقتصادی و اجتماعی خود از طریق خودیاری و کمک متقابل تشکیل می‌دهند.^۱ بنابراین، با توجه به ماهیت و هدف شرکت تعاونی و این که این نوع شرکت‌ها به صورت مشارکتی جهت توسعه و رشد اقتصادی و اجتماعی به کار می‌روند، مشخص می‌شود که امکان تک‌نفره بودن این شرکت وجود ندارد.

۲-۲. شخصیت حقوقی شرکت‌های تک‌نفره

تمام شرکت‌های تجارتي شخصیت حقوقی دارند، و این ذهنیت وجود دارد که شخصیت حقوقی مانع از سرگردانی اشخاص ثالث در رجوع به شرکای متعدد می‌شود اما در شرکت تک‌نفره این محذور وجود ندارد. پس چرا باید برای آن شخصیت حقوقی در نظر گرفت؟

۲-۲-۱. مفهوم شخصیت حقوقی

مفهوم شخصیت حقوقی، در نظام‌های حقوقی امری شایع و پرکاربرد است اما در نظام حقوقی ایران، قانونگذار این نهاد را تعریف نکرده است. دوتن از اساتید برجسته حقوق، درباره شکل‌گیری شخصیت حقوقی این‌گونه گفته‌اند: «شخص حقوقی هنگامی پدید می‌آید که دسته‌ای از افراد که دارای منافع و فعالیت مشترک هستند یا پاره‌ای از اموال که به اهداف خاصی اختصاص داده شده‌اند در کنار هم قرار گیرند».^۲

همان‌طور که از این تعریف پیدا است، شخصیت حقوقی منحصر به حمایت از منافع اشخاص حقیقی متعددی نیست که هدفی مشخص و واحد دارند، بلکه ممکن است پاره‌ای از اموال نیز شخصیت حقوقی داشته باشند مانند اموال موقوفه.

۲-۲-۲. شخصیت حقوقی شرکت‌های تک‌نفره

صرف نظر از زمان آغاز شخصیت حقوقی شرکت‌های تجارتي^۳، این شرکت‌ها شخصیت حقوقی دارند. ماده (۵۸۳) قانون تجارت در این زمینه بیان می‌دارد: «کلیه شرکت‌های تجارتي مذکور در این قانون شخصیت حقوقی دارند». همچنین، ماده (۱۲۴) لایحه

۱. ربیعا، اسکینی (۱۳۸۹)؛ جلد اول، ص ۸۳.

۲. سیدحسین صفایی و سیدمرتضی قاسم‌زاده (۱۳۸۸)؛ ص ۲۳۵، ش ۱۵۱.

۳. برای تحلیل این مطلب با توجه به قانون تجارت رجوع شود به نادر، پورارشد (بی تا).

جدید قانون تجارت مقرر کرده است: «اشخاص حقوقی داخلی شامل دولت، مؤسسات دولتی، شرکت‌های دولتی، مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی، مؤسسات غیرتجارتی، شرکت‌های تجاری و موقوفات است». پس، شرکت تک‌نفره بامسئولیت محدود نیز شخصیت حقوقی دارد چون یک شرکت تجاری است.

حال این سؤال مطرح می‌شود که لزوم فرض شخصیت حقوقی برای شرکت‌های تجاری چیست؟ یک شخص حقیقی مشغول کار تجاری است و یک دارایی دارد چه‌طور می‌شود وقتی همان فرد که شرکت تک‌نفره تشکیل داده، دارایی‌اش از دارایی شرکت جدا شود؟ به عبارت دیگر، یکی از اغراض ابداع شخصیت حقوقی برای شرکت‌های تجاری و جدایی این شخصیت از شخصیت شرکای تشکیل‌دهنده آن، این است که طرف معامله با شرکت، برای احقاق حقوق خود سرگردان در مراجعه به شرکا نشود و در همه حال با شخصیت حقوقی واحدی روبه‌رو باشد. اما در شرکت‌های تجاری تک‌نفره ظاهراً نیازی به وجود چنین شخصیتی از این منظر دیده نمی‌شود.

برای پاسخ به سؤال‌های بالا، نگارنده به دنبال برخی نهادهای حقوقی داخلی است که بتوان بر مبنای آن‌ها شخصیت حقوقی شرکت‌های تک‌نفره را توجیه کرد. از میان نهادهای حقوق داخلی تحلیل شخصیت حقوقی مال موقوفه و ترکه کمک شایانی برای ارزیابی شخصیت حقوقی در شرکت‌های تک‌نفره محسوب شده و این دو نهاد پل پیوندی هستند میان حقوق خارجی و حقوق داخلی.^۱

۱. بند اول: شخصیت حقوقی ترکه

پیش از تصفیه و در جریان آن وضعیت مالکیت ترکه مشخص نیست؛ زیرا ترکه نه متعلق به متوفی است، نه وارثان و نه طلبکاران. پس این دارایی سرگردان را به کدام شخصیت حقوقی باید منسوب کرد؟ سه نظر در این رابطه بیان شده است:

گروهی دست به ابتکار یک مجاز حقوقی زده‌اند و ترکه ناخالص را در حکم مال میت دانسته‌اند. عده‌ای دیگر گفته‌اند ترکه پیش از تصفیه ملک وراث است اما ترکه وثیقه طلبکاران است و وارثان مانند هر راهن دیگر پیش از پرداخت دین و تصفیه ترکه حق تصرف در آن را ندارند.

با توجه به عدم کارایی این دو نظر به نظر می‌رسد باید برای ترکه شخصیت حقوقی در نظر بگیریم. مبنای منع وارثان از تصرف در ترکه وجود همین شخصیت حقوقی است. مؤید این نظر وجود مدیر و اقامتگاه ویژه برای شخص حقوقی ترکه است. «در شخص حقوقی ترکه، حق مالکیت وارثان و موصی‌له و بستانکاران در مجموعه دارایی به هم آمیخته و به شخصیت جمعی تعلق دارد. وارثان و موصی‌له به منزله شریکان و اعضای شرکت و بستانکاران از متوفی، طلبکار این شخصیت هستند. ترکه هم چون شرکت در حال تصفیه است و از نوعی شخصیت رو به زوال بهره می‌برد، پس از پایان تصفیه، شرکت قهری و شخصیت نیز منحل می‌شود و ترکه خالص به دارایی وارثان می‌پیوندد.» و در عین ژرف‌نگری و صلابت این نظر، به نظر می‌رسد زمانی که این دیدگاه ارائه شده بود با ایرادی اساسی روبه‌رو بود و آن این که از بیان‌های این استاد بزرگ چنین برمی‌آید که ترکه نوعی شرکت مدنی محسوب می‌شود که حاصل

به نظر نگارنده در حقوق مدنی شخصیت حقوقی ترکه و مال موقوفه جایگاه ویژه‌ای دارد که مفروض گرفتن شخصیت حقوقی برای آن دو نسبت به مصادیق دیگر شخص حقوقی تحول آفرین بوده و به نظر می‌رسد شخصیت حقوقی شرکت‌های تک‌نفره این تحول را کامل کرده و این دگرگونی را وارد حوزه حقوق تجارت کرده است. بیان مطلب این که در باب وجود شخصیت حقوقی به‌طور عام^۱ و به تبع، در باب شرکت‌های تجاری سه نظریه عمده ارائه شده است:

- نظریه واقعی بودن شخصیت حقوقی: طبق این نظر به محض دورهم آمدن افراد، بدون این که نیاز به اراده و تأیید قانونگذار برای تأسیس آن باشد و به صرف ایجاد گروه به وجود می‌آید و با گسستن رابطه گروهی از میان می‌رود.
- نظریه فرضی بودن شخصیت حقوقی: طبق این نظر در عالم واقع شخصیت حقوقی وجود ندارد اما هرگاه افرادی گرد هم می‌آیند و تشکیل گروه می‌دهند، قانونگذار به صلاحدید خود به هر کدام از این گروه‌ها که طبق مقررات وجود تشکیل شده‌اند، شخصیت حقوقی اعطا می‌کند که از سویی روابط گروه را با اشخاص ثالث تنظیم کند و از سوی دیگر، حقوق اشخاص ثالث را نیز حفظ نماید. بنابراین، تشکیل

اختلاط قهری حقوق مالی وارثان است و ما خوب می‌دانیم که قانونگذار ما برای شرکت‌های مدنی در حقوق ایران تاکنون شخصیت حقوقی قائل نشده است (تفصیل این مطلب و توجیه آن در گفتارهای بعدی خواهد آمد).

بند دوم: شخصیت حقوقی مال موقوفه

قانون مدنی در تعریف وقف آورده است که: «وقف عبارت است از این که عین مال حبس و منافع آن تسبیل شود». چون عین موقوفه باید باقی بماند، بنابراین باید در به ملکیت درآید، حال سؤال این است آیا عین حبس شده همچنان در مالکیت واقف باقی می‌ماند؟ آیا این عین به موقوف علیهم تملیک می‌شود و به آنان تعلق دارد؟ آیا وقف خود سازمان خاص می‌یابد و از شخصیت حقوقی بهره‌مند می‌شود و عین مال به این سازمان تعلق پیدا می‌کند؟ مال موقوفه از شخصیت حقوقی برخوردار است زیرا اول این که موجودی که دارای نام و دارایی خاص است. دوم این که به وسیله مدیر منسوب واقف یا مقام‌های عمومی اداره می‌شود و تنها تابع مقررات وقفنامه است (مانند اساسنامه شرکت‌ها). سوم این که پس از مرگ واقف به زندگی حقوقی خود ادامه می‌دهد و وجودی دائمی است. چهارم این که طرف قراردادها واقع می‌شود و حق و تکلیف پیدا می‌کند.

از آن جا که این تفکر به نوعی در فکر فقها و حقوقدانان ما وجود داشته است، پذیرفتن شخصیت حقوقی وقف در قوانین کنونی نیز به آسانی رسوخ کرد. چنان که در گام نخست ماده (۳) قانون اوقاف مصوب تیرماه ۱۳۵۴ اعلام کرد که: «موقوفه عام دارای شخصیت حقوقی است و متولی یا سازمان اوقاف حسب مورد نماینده آن است». و در گام نهایی، ماده (۳) قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۳ شخصیت حقوقی وقف را، قطع نظر از عام یا خاص بودنش، پذیرفت. همچنین، در ماده (۱۲۴) لایحه قانون تجارت موقوفات جزء اشخاص حقوقی شناخته شده‌اند.

۱. حسین صفایی، مرتضی قاسم‌زاده، پیشین، ص ۱۶۳.

شخصیت حقوقی منوط به نظر قانونگذار است.

- نظریه دارایی اختصاصی یا تخصیص اموال: طبق این نظر، شخصیت حقوقی محدود به تصرف و تملک یک دارایی جمعی است که به هدف خاص گروه اختصاص داده می‌شود. بنابراین، چون شخصیت این دارایی و از اشخاص گروه جدا می‌شود؛ از این رو، اشخاص ثالث معامله‌کننده، با این شخصیت روبه‌رو می‌شوند. شخصیت حقوقی شرکت‌های تک‌نفره با این نظریه توجیه می‌شود.^۱

برخی صاحب‌نظران معتقدند اشخاص حقوقی موجود در حقوق ایران براساس نظریه دوم شکل می‌گیرند و این نظریه‌ای است که در حقوق ما پذیرفته شده است.^۲ اما به نظر نگارنده، با پذیرش شخصیت حقوقی ماترک و مال موقوفه و در نهایت با پذیرش رسمیت شرکت‌های تک‌نفره، حقوق ایران به نظریه سوم روی آورده است. تحول مورد ادعا در این قسمت است که نمایان می‌شود؛ زیرا شخصیت حقوقی شرکت‌های تک‌نفره نه آن‌گونه است که به صرف جمع شدن عده‌ای از افراد، شخصیت حقوقی وجود واقعی پیدا کند (نظریه اول) به این علت که در شرکت‌های تک‌نفره، افراد متعدد و گروه دیده نمی‌شود و نه آن‌گونه است که قانونگذار بخواهد برای تسهیل روابط با اشخاص ثالث و حمایت از آن‌ها شخصیت حقوقی را فرض کند (نظریه دوم). بنابراین، برای توجیه شخصیت حقوقی تک‌نفره باید به نظریه تخصیص دارایی متوسل شد. با جا افتادن این نظریه در حقوق ایران می‌توان گفت برای توجیه شخصیت حقوقی مال موقوفه و به‌ویژه ماترک ظاهراً دیگر نیاز به استدلال‌های طولانی نیست، مخصوصاً این که همان‌طور که گفته شد شخصیت حقوقی ماترک به دلیل این که قانونگذار ما شخصیت حقوقی را برای شرکت‌های مدنی در نظر نگرفته است، با ایراد روبه‌رو می‌شود؛ مگر این که قائل به این شویم که با توجه به تحول روی داده در نظریه شخصیت حقوقی در ایران، به محض فوت فرد دارایی او به یک شخصیت حقوقی تخصیص می‌یابد، بدون این که نیاز به مؤسس یا شریک دیگری (ورثه) باشد. بنابراین، مفروض گرفتن شخصیت حقوقی برای شرکت‌های تک اثرات مثبتی در حوزه حقوق تجارت و توسعه روابط بازرگانی و همچنین حوزه حقوق مدنی می‌گذارد و

۱. ربیعا، اسکینی (۱۳۸۹)؛ جلد اول، صص ۴۵-۴۳.

۲. رجوع شود به همان، ص ۴۵ و منوچهر مؤتمنی طباطبایی (۱۳۸۱)؛ ص ۲۳۱.

در حقوق اداری نیز پرده از رخ ایده تخصیص اموال برداشته است. بنابراین، از دارایی اختصاصی (تخصیص اموال) باید این گونه دفاع کرد که هرگاه به صورت ارادی یا قهری یک دارایی یا پاره‌ای از اموال از دارایی یک شخص جدا شده و به یک نهاد دیگر اختصاص یابد، می‌توان از شخصیت حقوقی سخن به میان آورد، مثل این که با مرگ فرد، دارایی‌اش از او جدا شده و به یک نهاد دیگر، یعنی نهاد حقوقی ماترک، تبدیل می‌شود و در این حالت، شخصیت حقوقی ماترک شکل می‌گیرد. همچنین، هرگاه فرد یا افرادی بخشی از اموال خود را به یک نهاد حقوقی یعنی شرکت اختصاص می‌دهند، باز هم شخصیت حقوقی خود را می‌نمایاند. شکل‌گیری شخصیت حقوقی مال موقوفه هم به این ترتیب است.

با روی‌آوری به ایده تخصیص دارایی، به نظر می‌رسد بتوان برای شرکت‌های مدنی نیز شخصیت حقوقی قائل شد، «زیرا بسیاری از شرکت‌های مدنی فعالیت اقتصادی دارند. شخصیت حقوقی مستقل شرکت برای اشخاص ثالث آسودگی خاطر ایجاد می‌کند... قبول شخصیت حقوقی مستقل برای شرکت‌های مدنی ما را از ماده (۲۲۰) قانون تجارت نیز بی‌نیاز می‌کند، زیرا طبق این ماده شرکت‌های عملی شرکت تضامنی محسوب می‌شود که موجب بروز مشکلاتی برای حمایت از حقوق اشخاص ثالث می‌شود».^۱

جمع‌بندی و ملاحظات

الف) شرکت تک‌نفره شرکتی است که فقط یک عضو داشته و در لایحه قانون تجارت تأسیس آن فقط در قالب شرکت با مسئولیت محدود امکان دارد. این اقدام قانونگذار، مطابق با نیازهای اقتصاد امروز و همراه با توجیحات حقوقی است.

ب) ورود مفهوم شرکت تک‌نفره در تعریف عقد شرکت اثری نداشته و همچنان برای انعقاد عقد شرکت به وجود حداقل دو نفر نیاز است و قانونگذار مسامحتاً روی شرکت تک‌نفره، نام شرکت را گذاشته و تک عضو شرکت نیز در هنگام تأسیس شرکت، به عقد شرکت و این که دارایی خود را با دارایی کسی درآمیزد و سپس به شرکت اختصاص دهد،

۱. ربیعا، اسکینی (۱۳۸۹)؛ جلد اول، ص ۴۳.

۲. برای توجیه و نقد این ماده رجوع شود به ربیعا اسکینی، همان، ص ۸۶ و ناصر، کاتوزیان (۱۳۸۴)؛ ص ۲۷.

نظر نداشته است.

ب) تأسیس و اداره شرکت تک‌نفره مسائل خاص خود را دارد که شایسته است قانونگذار به آن‌ها توجه کافی داشته باشد و موادی را در این راستا وضع کند، البته در لایحه جدید قانون تجارت اشاراتی به چگونگی اداره آن شده است اما کافی به نظر نمی‌رسد؛ اولین نکته در باب تأسیس شرکت تک‌نفره این است که قانون‌گذار، حداقل سرمایه مناسبی را برای تأسیس این شرکت در نظر بگیرد و مقرر کند در صورت سوء استفاده تک‌عضو از شخصیت حقوقی شرکت و انجام معاملات متقلبانه، ورشکستگی شرکت به او نیز سرایت می‌یابد. در مورد نحوه اداره شرکت نیز پیشنهاد می‌شود که قبل از تصویب لایحه، موادی به قرار ذیل به آن اضافه شود:

- به منظور ثبات فعالیت‌های شرکت تک‌نفره و حفظ حقوق اشخاص ثالث، تک‌عضو شرکت هنگام تأسیس شرکت تک‌نفره یا تبدیل شرکت به شرکت تک‌نفره، موظف است در اساسنامه شرکت، نام یک فرد دیگر را به این منظور که در مواقع فوت یا حجر یا غیبت طولانی‌مدت یا ورشکستگی، جانشین او شود مگر این که تک‌عضو شرکت، حیات شرکت را به اندازه عمر خود شرط کند.
- در صورتی که مدیر یا مدیرعامل شرکت (اعم از این که خود تک‌عضو، مدیر و مدیرعامل باشد یا غیر او) بخواهد طرف معامله با شرکت قرار بگیرد، موظف است قبل از انجام معامله، جزئیات و شروط آن را به حسابدار رسمی و هیأت‌مدیره (در صورت تعدد مدیران) و تک‌عضو شرکت (در صورتی که خودش مدیر یا مدیرعامل نباشد) برساند و در صورت موافقت اکثریت، معامله را انجام دهد. در صورت مساوی بودن آرای موافقان و مخالفان، رأی حسابدار رسمی، معیار است.

ت) طبق قانون شرکت‌های هند مصوب ۲۰۱۳، شرکت‌های تجاری به سه نوع شرکت‌های عمومی، شرکت‌های خصوصی و شرکت تک‌نفره تقسیم می‌شود که هر یک از آن‌ها می‌توانند در قالب شرکت سهامی^۱، شرکت بامسئولیت محدود^۲ و شرکت تضامنی^۳

1. Company Limited by Shares.

2. Company Limited by Guarantee.

3. Unlimited Company.

تشکیل شوند. اما با این حال، با توجه به فضای جامعه و اقتصاد کنونی ایران، واهمه سرمایه‌داران از خطرات ناشی از ورشکستگی و جلوگیری از کارایی مشابه شرکت سهامی خاص و بامسئولیت محدود در صورت تک‌نفره بودن، اقدام قانون در راستای صدور تجویز تأسیس شرکت‌های تک‌نفره در قالب شرکت با مسئولیت محدود موجه به نظر می‌رسد.

ث) پیوستن شرکت‌های تک‌نفره به حقوق تجارت ایران، بر مفهوم و ماهیت عقد شرکت اثری نداشته اما نظریه رایج راجع به شخصیت حقوقی را تغییر داده است. در واقع، به رسمیت شناختن شخصیت حقوقی برای شرکت تک‌نفره دوران گذر^۱ از نظریه فرضی بودن شخص حقوقی به سمت نظریه تخصیص دارایی را سریع‌تر کرده است. لذا، منطقی است پس از قبول شخصیت حقوقی برای مال موقوفه، ترکه و درنهایت شرکت تک‌نفره، از این پس برای شرکت‌های مدنی نیز بتوان شخصیت حقوقی در نظر گرفت. اما چون ممکن است پذیرش این امر در جامعه حقوقی سنتی ما با مانع روبه‌رو شود، پیشنهاد می‌شود به ماده (۱۲۴) لایحه جدید قانون تجارت که اشخاص حقوقی را نام برده است، نام شرکت‌های مدنی نیز اضافه شود؛ اگرچه حسن نظریه تخصیص دارایی برای در نظر گرفتن شخصیت حقوقی این است که دیگر برای به‌وجود آوردن شخص حقوقی، نیازی به اجازه قانونگذار نباشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. نگارنده به دوران گذر از نظریه وجود فرضی شخصیت حقوقی به نظریه تخصیص اموال تأکید دارد زیرا ماده (۱۲۵) لایحه قانون تجارت نیز براساس نظریه وجود فرضی شخص حقوقی، برای اشخاص حقوقی، به حکم قانون، پس از ثبت در مرجع ثبت شرکت‌ها، شخصیت حقوقی قائل می‌شود. در این ماده آمده است: «اشخاص حقوقی باید نزد مرجع ثبت شرکت‌ها به ثبت برسند و شخصیت حقوقی آنها پس از ثبت در مرجع مذکور و آگهی مراتب در روزنامه رسمی کشور به هزینه شخص حقوقی علیه ثالث قابل استناد است».

منابع

- احمد ابداح، نسرين (۲۰۱۱)؛ «تكوين شركة الشخص الواحد في ظل القانون الاردني»، جامعه اليرموك، كليه القانون قسم القانون الخاص.
- احمدی سجادی، علی (۱۳۷۸)؛ «مقایسه شرکت مدنی و شرکت تجاری در حقوق ایران»، مجله مجتمع آموزش عالی قم، ش ۴.
- اسکینی، ربیعا (۱۳۸۹)؛ حقوق تجارت (شرکت‌های تجاری)، دو جلد، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، چاپ سیزدهم.
- پور ارشد، نادر (بی تا)؛ «اثر ثبت بر وضعیت حقوقی شرکت‌های تجاری»، ماهنامه کانون جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۷۸)؛ علم حقوق در گذر تاریخ، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ اول.
- حلی، ابوالقاسم جعفر بن حسن بن یحیی بن سعید (معروف به محقق حلی) (۱۳۶۲)؛ شرائع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، جلد ۲، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- سماواتی، حشمت‌الله (۱۳۹۰)؛ بررسی و تحلیل ابعاد حقوقی شرکت با مسئولیت محدود با مطالعه تطبیقی، تهران، انتشارات ققنوس، چاپ اول.
- صفایی، حسین و مرتضی قاسم‌زاده (۱۳۸۸)؛ اشخاص و محجورین، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، چاپ پانزدهم.
- صقری، منصور (۱۳۸۱)؛ «تعریف شرکت تجاری»، تحولات حقوق خصوصی، زیر نظر ناصر کاتوزیان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم.
- طباطبایی مؤتمنی، منوچهر (۱۳۸۱)؛ «شخصیت حقوقی»، تحولات حقوق خصوصی، زیر نظر ناصر کاتوزیان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم.
- عیسایی تفرشی، محمد، و سعیده امیر تیموری (۱۳۹۳)؛ «شرکت تجاری تک عضو و تطور تاریخی آن»، پژوهش‌های تطبیقی، ش ۱.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۹)؛ درس‌هایی از شفعه وصیت ارث، تهران، بنیاد حقوقی میزان، چاپ شانزدهم.
- _____ (۱۳۸۵)؛ وصیت در حقوق مدنی، تهران، شرکت سهامی انتشار، چاپ سیزدهم.
- _____ (۱۳۸۴)؛ حقوق مدنی (مشارکت، صلح، عطایا)، تهران، شرکت سهامی انتشار،

چاپ دوازدهم.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۹)؛ «وقف و دورنمای آینده آن»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی،

ش ۴۸.

Davis P.L. & Prentice, Daniel D. (1997); *Gower's Principles of Modern Company Law*, London, Sweet & Maxwell, 4th Edition.

jain, ca a.k.»one person company, a new business ownership concept«, <http://www.tjaindia.com/articles/onepersoncompany.htm>, 2013/11/8

Michael Ottley (2002); *Briefcase on Company Law (Briefcase Series)*, London, Routledge Cavendish, Second Edition.

